

15. Рух «Індігнадос» охопив майже половину планети [Електронний ресурс] // euronews, новини у світі. – 15.10.2011. – Режим доступу: <http://ua.euronews.net/2011/10/15/australasia-and-far-east-kick-off-global-protest>
16. «Обдурені» крокують Європою [Електронний ресурс] // euronews, новини у світі. – 15.10.2011. – Режим доступу: <http://ua.euronews.net/2011/10/15/planet-wide-protests-denounce-corporate-greed>.
17. Рим у полоні «обурених» [Електронний ресурс] // euronews, новини у світі. – 15.10.2011. – Режим доступу: <http://ua.euronews.net/2011/10/15/economic-protests-in-rome-turn-violent>.
18. Марші «обурених» у Франції та Німеччині [Електронний ресурс] // euronews, новини у світі. – 05.11.2011. – Режим доступу: <http://ua.euronews.net/2011/11/05/indignados-keep-up-protests/>.
19. Сколотяний Ю. Криза, світ і Україна / Юрій Сколотяний [Електронний ресурс] // «Дзеркало тижня. Україна». – № 32. – 09.09.2011. – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/kriza,_svit_i_ukrayina-87577.html.

УДК 82-3:340.12

Хижняк Ю. В., НУ «ОЮА»

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПРАВОВОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

В статті розглядається роль художньої літератури в інтерпретації правового життя суспільства. Художня література досліджується і з точки зору її впливу на правове життя, і з позиції її значення як джерела інформації про правове життя конкретного суспільства. Таке бачення художньої літератури розкривається за допомогою аналізу її взаємозв'язку з правовою культурою, яка є складовою частиною правового життя суспільства.

В статье рассматривается роль художественной литературы в интерпретации правовой жизни общества. Художественная литература исследуется и с точки зрения ее влияния на правовую жизнь, и с позиции ее значения как источника информации о правовой жизни конкретного общества. Такое видение художественной литературы раскрывается с помощью анализа ее взаимосвязи с правовой культурой, являющейся составной частью правовой жизни общества.

The article deals with the matter of role of fiction in the interpretation of the society legal life. On the one hand, fiction can be considered a way of influence on the legal life; and, on the other hand, a source of information about the legal life of particular society. Such view of fiction is revealed through the analysis of its connection with the legal culture as a part of the society legal life.

Способи вивчення правового життя суспільства різноманітні настільки, наскільки різноманітні всі багаточисельні його прояви. Дослідження правового життя суспільства шляхом вивчення культури цього суспільства – один з таких способів.

І. Н. Грязін зазначає, що право не тільки тісно пов'язане з культурою, але і є її частиною, він виділяє три основних моменти вказаного взаємозв'язку: а) культура і право забезпечують інтеграцію індивіда в соціальне ціле; б) культура і право є втіленням накопиченого соціального досвіду; в) форма права визначається і формами культури, в якій право існує [1, с. 450].

Особливу роль в культурі грає мистецтво, яке володіє величезним різноманіттям засобів зображення та інтерпретації життя суспільства, в тому числі і правового. Художню літературу, кінематограф, живопис, скульптуру та інші сфери мистецтва можна віднести до джерел знань про правове життя суспільства, а також до факторів, які впливають на його перебіг.

Твори мистецтва – це відображення життя, яке надає нам автор, пропускаючи його через своє власне світосприйняття, світорозуміння і життєвий досвід. Тому їх не можна розглядати окремо як від соціальних, політичних, правових явищ, існуючих у суспільстві, так і від життєвого шляху самого творця. Автор не може бути вільним від тих ідей і тієї дійсності, в якій він існує, в тому числі ідей про право та державу і того юридичного буття, яке його оточує.

Наприклад, дослідженню кінематографа як джерела вивчення правової культури суспільства присвячена стаття Хачатрян М. Н., в якій автор приходить до висновку, що кінематограф, як і мистецтво взагалі, є важливим джерелом пізнання правового і державного життя суспільства як в цілому, так і в конкретний історичний період [2, с. 33].

Темі взаємозв'язку кіномистецтва і права присвячена надрукована в 2011 році книга українського юриста Бігуна В. С. під назвою «Юридичні фільми. Учбовий кіногід про право та юристів». Автор зауважує, що юридичні фільми екранізують юридичну професію,

її конкретні напрями, і крім того, вони формують художній образ права і юристів, являючи собою своєрідне відображення історії права і держави [3, с. 11].

Метою ж нашого дослідження є розглянути художню літературу як галузь мистецтва в аспекті її ролі в інтерпретації правового життя суспільства.

В юридичній літературі дослідження такого напрямку небагаточисельні. Серед авторів публікацій, присвячених цій темі, можна назвати Аубекерова С. Х., Бачиніна В. А., Дніпровську І. В., Євлампієва І. І., Колера Й., Наумова А. В., Павлову М. А., Хайрулліна В. И., Голякова И. Т., Нейстат А. А., Захарова В. Г.

В 2004 році в Москві в Державному університеті – Вищій школі економіки для факультету права була розроблена програма спецкурсу за назвою «Юридичні сюжети у світовій літературі». Для вивчення в рамках цього курсу пропонуються твори таких авторів, як О. С. Пушкін, М. В. Гоголь, Ф. М. Достоєвський, А. П. Чехов, Е. По, У. Шекспір та інші.

Одним з аспектів, який допомагає зрозуміти роль художньої літератури в інтерпретації правового життя суспільства, є питання формування та розвитку правової культури. При цьому необхідно пам'ятати, що «правова культура» – більш вузьке поняття, ніж поняття «правове життя», і включає в себе тільки досконале, позитивне в правовому бутті, виступає складовою частиною категорії «правове життя», яка складається як з досконалих, так і недосконалих, як з позитивних, так і негативних правових явищ і процесів [4, с. 157]. Як художня література, так і правова культура пов'язані не тільки з відображенням правового життя, але і з активним зворотнім впливом на нього. Так, художня література, відображаючи правове життя, стає потім джерелом інформації про нього, і з іншого боку художню літературу можна розглядати як спосіб впливу на правове життя. Правова культура є результатом відбиття компонентів правового життя в свідомості індивіда. Окрема особистість сприймає правове життя і на цій основі формуються його правові знання, вміння, навички, орієнтації. І з іншої сторони, індивід з конкретними правовими настановами, цінностями своєю діяльністю в сфері права змінює правове життя.

Якщо розглядати правову культуру з точки зору діяльнісного підходу, то в її складі можна виділити дві сфери діяльності людини: діяльність безпосередньо в правовій сфері і діяльність неправового

характеру, але пов'язану зі сферою дії права. Як раз змістом другої є розробка в художній формі того, що складає правові ідеї, погляди, оцінки, почуття та ін. Ця діяльність безпосередньо не входить у правову культуру, але своїм ідейним змістом втручається в неї, як би постійно поповнюючи її «фонди» [5, с. 512 – 513].

Художня література може використовуватися з метою укорінення в суспільну свідомість певних правових настанов. В демократичному суспільстві, де проголошується свобода творчості, політика, ідеологія та право впливають на художню літературу в основному непрямо. Принципово іншим чином відбувається в тоталітарному суспільстві, де однією з основних цілей влади є формування світогляду, вигідного і бажаного тим, хто стоїть біля керма влади.

Для того щоб художня література могла стати дієвим інструментом укорінення в масову свідомість певних, в тому числі правових, принципів, літературний процес повинен бути керованим і підконтрольним. Для того щоб деякі ідеї, принципи, явища суспільного і політичного життя відображались в літературній творчості під специфічним кутом зору, повинні існувати відповідні чіткі настанови по відношенню до літератури і створюватися умови перетворення літератури в знаряддя виховання мас. В цьому сенсі показовою є радянська художня література, яка представляє собою унікальний матеріал для дослідження [6, с. 4 – 5].

Правова культура, як і художня література, завжди нерозривно пов'язані з життям та історичним досвідом народу. Немає і не може бути безетнічного права або безетнічної літератури. Навіть тоді, коли літературний твір або літературний напрям стають надбанням всього людства, вони залишаються генетично і контекстуально пов'язаними з тим народом, культура якого їх сформувала. Теж саме можна стверджувати і про правову культуру: незважаючи на запозичені зовні норми, інститути, рішення, вона залишається важливим фактором збереження національної самобутності [7, с. 201]. А сьогодні, в умовах глобалізації, коли зникають кордони ідентичності народів, збереження самобутності кожного народу є важливим питанням. Підтримувати різноманітність правових культур – це означає розглядати їх всі як взаємозалежні, тому що втрата будь-якої з них буде втратою для всіх інших, бо кожна з них несе в собі свою, унікальну цінність. Йти шляхом діалогу правових культур означає намагатися бачити іншу правову культуру, в якійсь мірі, як свою власну. Саме тому поняття толерантності все

глибше проникає в категоріальний апарат правових систем світу, маючи за мету адаптувати їх до викликів полікультурної сучасності [8, с. 385]. Толерантність розуміється як терпимість до іншого роду поглядів, вона необхідна по відношенню до особливостей різних народів, націй і релігій [8, с. 386]. Тим паче, що правова культура конкретного суспільства не може успішно розвиватися без залучення до інших правових культур.

Одним із способів діалогу правових культур, способів перейняття іншою правовою культурою, є ознайомлення з художньою літературою іншого народу, яке багато в чому може наблизити до розуміння іншого права. Адже художня література порівняно з іншими способами пізнання правової реальності, в тому числі науковими, наділена неоціненною перевагою – вона здатна проникати і розкривати найбільш глибокі шари правової свідомості і культури народу, його правовий менталітет, правові уявлення, поривання й почуття [7, с. 200].

Не треба думати, що відкривши художній твір, можна завжди на поверхні відшукати описання правових цінностей відповідної культури. Художня література володіє своїми власними, специфічними способами відображення цих цінностей. Так, письменник, конструюючи певне явище або подію, опосередковано захищає і стверджує певні правові цінності. Автор твору може вибудовувати конфлікт правових цінностей, який в художньому творі постає як художній конфлікт: в межах авторського задуму персонажі з різними ціннісними орієнтаціями вступають між собою у відносини, а конфлікт між ними розкриває протиріччя між тими чи іншими цінностями [7, с. 200].

Іноді це довгий процес проникнення в суть, смисл написаного і усвідомлення того, що приховано, зашифровано в творі шляхом описання вчинків людей, подій на його сторінках. Звичайно, є такі твори, в яких навіть людина, далека від юриспруденції, може з легкістю відшукати правову складову (наприклад, романи Джона Грішема, які навіть прийнято називати «юридичними трилерами»). Прямо протилежним прикладом є п'єса М. О. Булгакова «Іван Васильович», бо для більшості людей – це комедійний твір з фантастичним сюжетом, де навряд чи звичайний читач знайде правовий підтекст.

Але як раз такі фантастичні твори часто мають підтекстову основу. Фантастика – це модель. Моделі можуть бути різними – відстороненими, кривозеркальними, непропорційними, іноді важкими

для розшифрування, але обов'язково моделі. Фантастичне ж у них служить каталізатором, подразником, який за дуже короткий час може витягнути назовні найбільш потаємне і приховане [9, с. 89].

В даному випадку «Іван Васильович» – це п'єса, в якій автор показує, наскільки важливим є питання професіоналізму в справі управління державою, і наскільки значущою є проблема вибору найбільш ефективною і виправданою форми правління.

Не складно зробити висновок, що в процесі тлумачення тексту художнього твору важливу роль грає читач. Рівень його знайомства з конкретною культурою (в тому числі, правовою), тобто якість його «передзнання», його загальна освіченість, професіоналізм у кінцевому рахунку визначають його можливість збагнути суть твору і розкрити його правові смисли. Читач оцінює образи, персонажі, виходячи з власних переконань. Зустрічаючись з кожною новою цінністю правової культури, він дає їй оцінку з позицій вже сформованих у нього ціннісних орієнтацій в цій сфері, схвалюючи одні компоненти правового життя і відхиляючи інші. Ця стійка система оцінок в свою чергу залежить від його світогляду і вже існуючого рівня правової культури. Тут слід зазначити, що система цінностей не може бути привнесена в суспільство чисто зовнішнім шляхом. Її розвиток завжди визначався традиціями народу, його соціальним досвідом, духовними ідеалами [5, с. 518 – 519]. І знову ми повертаємось до художньої літератури, яка несе в собі елементи правової спадщини і впливає на формування системи правових цінностей, являючись знаковою формою існування правового менталітету, невід'ємною частиною правових традицій і правового життя конкретного народу.

Дослідження взаємозв'язку між правовою культурою і художньою літературою допомагає подолати вузько юридичні погляди на правову культуру, а також на тлумачення правового життя, дозволяє розкрити нові грані його вивчення в межах сучасних постійно змінюючихся права і держави.

Формуючи правову культуру, відображаючи і образно інтерпретуючи правову теорію і практику, література є специфічним, але дуже цінним джерелом інформації про стан правової культури та правового життя суспільства на певному етапі історичного розвитку, про витoki тих чи інших дефектів, пороків правової культури, які справляють вплив на подальший соціальний розвиток, хід правового життя і сприйняття суспільством різних правових реалій.

Література:

1. Поляков А. В. Общая теория права: Феноменологическо-коммуникативный подход : курс лекций / А. В. Поляков. – 2-е изд., доп. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 845 с.
2. Хачатрян М. Н. Кинематограф как источник изучения правовой культуры общества / М. Н. Хачатрян // Верховенство права очима правників-початківців: збірник матеріалів Міжнародної студентської наукової конференції (Одеса, 14 – 15 травня 2010 р.) / за заг. ред. д. ю. н., проф. Ю. М. Оборотова. – Одеса: Фенікс, 2010. – С. 32 – 33.
3. Бигун В. С. Юридические фильмы. Учебный киногид о праве и юристах. 1 изд. / В. С. Бигун. – К., 2011. – 316 с.
4. Общая теория государства и права. Академический курс в трех томах / отв. ред. М. Н. Марченко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2007. – Т. 2: Право – 816 с.
5. Общая теория государства и права. Академический курс в трех томах / отв. ред. М. Н. Марченко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2007. – Т. 3. – 698 с.
6. Нейстат А. А. Формирование правосознания и художественная литература в советской России 1917-1929 гг. (Уголовно-правовой и уголовно-процессуальный аспект): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / А. А. Нейстат. – Москва, 2000. – 310 с.
7. Павлусів Н. М. Відображення правової дійсності художньою літературою: напрямки філософсько-правової інтерпретації / Н. М. Павлусів // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 50. – С. 198 – 205.
8. Галицький І. В. Генезис толерантності та її застосування в правовому середовищі / І. В. Галицький // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 50. – С. 385 – 391.
9. Ревич В. Перекресток утопий. Судьбы фантастики на фоне судеб страны / В. Ревич. – М.: Институт востоковедения РАН, 1998. – 354 с.